وەرزی گرانەتا لەنێوان دوو چیرۆکنووسدا

جەلیل کاکەوەیس

چیـــرۆکی وەرزی گـــرانەتا لە ڕۆژی ١-١-١٩٧٢ نووســراوە، ئەم مـێـژووەش لە گـەرمـەی بانگەواز و سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ڕوانگەدا بوو، هەر ئەو دەمە ئەم بزووتنەوەیە لە نێـــوان یار و نەیاردا بەســەر چەند بۆچوونێکدا لە هەڵکشان و داکشاندا بوو؛ بۆچوونێکیان پاشــخـــان و کــردەی پێش خــۆیان ڕەت دەکــردەوە و دەیانەویست مـێــژوو لەخــۆیانەوە دەست پێ بکات، بۆچوونی دووەم تاڕادەیەک میـانڕەو بوون و دەیانەویست کـۆن و نوێ پێکەوە گـرێ بدەن و پێـیـان وابوو گـەرەکـە کردەی پێشـوونان بەهەناسەیەکی تازە و سەردەمییانە کـاریان لەسـەر بکرێ و دەق و شـاکـاری تازەیان لەسـەر ڕۆبنرێ و ئەدەبی کـوردی لەڕەوتە جـیـهـانـیـیـەکـە دوانەکەوێت، لەنێوان ئەم دوو بۆچوونەشدا، نەوەی دوای (گـۆران) و هێـڵـەکـەی دوای (گـۆران) بەگـەرمـوگـوڕی لەهزریاندا مـابوو، بۆیە هەڵچـوون و بانگەشـەکـانی ڕوانگەییەکانیان پێ قووت نەدەچوو و هێشتا وابەستەی قوتابخانەکەی گۆران بوون.

تا ئێستا زۆر قسە و باس لەسەر ڕەوتی ڕوانگە کراوە و بەپێـویـســتی نازانم زیاتر بەتانایدا بچم، بۆیە ئەوەی لێرەدا مەبەستە، هەڵوەستەکردنە لەسەر چیرۆکی (وەرزی گرانەتا)، چونکە پێم وایە ئەم چیرۆکە هەر لەژێر تەوژم و کـەفـوکـوڵی بزووتنەی ڕوانگەدا نووسـراوە، بەتایبـەتی لەخانەی بۆچوونی یەکەم دادەنرێ، چونکە چ لەڕووی فۆرم و چ لەڕووی نێـوەرۆکـەوە پەیڕەوی پێـشـوونانی خـۆی نەکردووە.

دەستپێشخەری

* بەش بەحـاڵی خـۆم بەر لەبڵاوبوونەوەی چیـرۆکی

لەتیف حامید

(وەرزی گرانەتا) جگە لە هونەرکارییەکانی شاعیرانی کلاسیکی کوردی، وەک چوارخشتەکی و پێنج خشتەکی کە لەسەر شیعری شاعیرانی تر دەیاننووسی، هیچ دەقێکی ئەدەبیم بەرچاو نەکەوتووە کە دوو نووسەر بەهاوبەشی نووسیبێتیان، واتا دوو نووسەر بەهەمان نەفەس و خولیا و سرووشەوە، یەکەمیان نیوەی دەقەکەی نووسیبێت و بەهەر هۆیەکەوە بێت لەشوێنێکدا وەستا بێت و خاڵێکی دانابێت، ئینجا نووسەری دووەم بەهەمان نەفەس و تەکنیکەوە ئەو دەقە نیوەچڵەی تەواو کردبێت. ئەوەتا دەبینین چیرۆکی وەرزی گرانەتا، مۆری دوو چیرۆکنووسی بەم شێوەیە بەسەرەوەیە:

نووسینی: قادر حسێن.

تەواوکردنی: لەتیف حامید.

ئەوەی سەرنج رادەکێشێت لەکۆتایی نووسینی هەریەکەیاندا ئەم مێژووە تۆمار کراوە: ١- ١ -١٩٧٢، واتا چیرۆکەکە لە یەک رۆژدا نووسراوە، ئاوهاش ئەگەر مێژووی نووسینی چیرۆکەکە رەچاو بکەین، ئەوە بیرمان بۆ دوو گریمانە دەچێت.

گریمانەی یەکەم: خەیاڵ بۆ ئەوە دەچێت کە لەنێوان هەر دوو چیرۆکنووسدا رێککەوتنێکی پێشوەختە هەبووبێت تا پێکەوە بەهاوبەشی پرۆژەیەکی ئەدەبی وەک کارێکی دەستپێشخەری و ناوازە بکەن، ئاوهاش ئەوەمان بەخەیاڵدا دێت کە پێش دەست پێکردن بەهەردووکیان، بیرۆکەی دارشتن و چنینی چیرۆکەکەیان لەرووی شێواز و تیمەوە لەنێوان خۆیاندا گەڵاڵە کردبێت، تەنانەت ئەو شوێنەی کە دەبێت چیرۆکنووسی یەکەم دەست هەڵبگرێت، دیاری کردبێت، ئینجا چیرۆکنووسی دووەم بەهەمان نەفەسەوە پاشماوە و کۆتایی چیرۆکەکە تەواو بکات، بەمەرجێ هەڵوەستەکردن لەسەر رووداو و خەسێتی هەر یەکێ لەکارەکتەرەکانی چیرۆکەکە لای هەردوو چیرۆکنووس هەمان خەسێت و رەفتار و هەڵسوکەوت بێت، لەمەش گرینگتر ئاخۆ پاشماوە و کۆتایی چیرۆکەکە تەواو هاوشان و درێژەپێدەری سەرەتای چیرۆکەکەیە؟

گریمانەی دووەم: خەیاڵ بۆ ئەوە دەچێت کە نووسەری یەکەم (قادر حسێن)، بۆیە لەشوێنێکدا وەستاوە، رەنگە سەرەداوەکانی تیمەی چیرۆکەکەی لێ ون بووبێت و نەیتوانیبێت درێژە بە رووداوەکان بدات، بۆیە دواجار چیرۆکنووسی دووەم (لەتیف حامید) درێژەی بەچیرۆکەکە داوە و تەواوی کردووە، بەڵام کە جارێکی تر دیقەتی مێژووی نووسینی چیرۆکەکە دەدەین کە (١-١-١٩٧٢)ە، دەبینین ئەم گریمانەیە لاواز دەبێت و هێزی گریمانەی یەکەم زاڵ دەکات.

گێڕانەوە لە نێوان هەر دوو چیرۆکنووسدا

لە چیرۆکی وەرزی گرانەتادا، چەند گێڕەرەوەیەک بەتانی رووداوەکانی ئەم چیرۆکەدا دەچن: گێڕەرەوەیەک دەستی بەسەر پانتایی رووداوەکاندا گرتووە و ئاگای لە ورد و درشتی رووداوەکان هەیە و وەک رەخنەگران ناویان لێی ناوە (گێڕەرەوەی هەموو شتزان) دیارە ئەم گێڕەرەوەیەش چیرۆکنووس خۆیەتی (هەر دوو چیرۆکنووووس). گێڕەرەوەی دووەم لە رێگەی خۆدواندنەوە خۆیمان پێ دەناسێنێت کە کەسی سێیەم (ئەو)ەو هەندێ جار ناراستەوخۆ وەک ئەوەی گێڕەرەوەی یەکەم (هەر دوو چیرۆکنووس) رووداو بگێڕنەوە، خۆ نمایش دەکەن، کەچی راستییەکەی ئەوە (ئەو)ی سێیەم کەسە خۆی دەدوێنێت؛ (ئەم شارەی پێی تێناوە چ شارێکە؟ کێ هاوردییە ئێرە؟ مەبەست چییە لەهاتنی؟ بەڵام ئەبێ خۆی لێیان بکێشێتەوە، چونکە وەڵامیان دەستگیر نابێت).

دەبینین هەر لە رێگەی خۆدواندنەوە (ئەو) راستەوخۆ

دەبێتە گێڕەرەوە و خۆی بەتەواوی دەناسێنێت؛ (من بڕوام نایە ئەم وتەیەم لێ ڕەت بووبێت لەمەوپێش، هەرچەندە خۆم ئەگوشم ناگەمە ئەنجامێک).

لەبەر ئەوەی چیرۆکەکە لە ڕواڵەتدا چیرۆکێکی ئاساییە، بەڵام کە لەنێوەرۆکەکەی ورد دەبینەوە، دەبینین لێوانلێوە لە هێماکاری و بە توێژاڵێکی چڕ بەتەمومژ داپۆشراوە، هەر ئەمەش وای کردووە لە ڕۆڵی کارەکتەرەکان و لەنۆرەی قسەکردنیاندا تێکەڵییەک دروست بووە، لەگەڵ ئەوەشدا جگە لەدەنگی چیرۆکبێژی ئاشکرا (هەر دوو چیرۆکنووس) و دەنگی (ئەو)ی سێیەم کەس، هەندێ دەنگی دیکە دەژنەوین، وەک (ئەوان) کە لەمیانەی گێڕانەوەی هەر دوو چیرۆکنووسەوە ناوبەناو دەبیسترێن، وەک لێرەدا دەردەکەوێت؛ (خەڵکی بەشێتی تێ ئەگەیشتن، بەڵام نەیشیان ئەتوانی ڕێز لەکردەوەکانی نەگرن)، یان (دەنگێک تێیانی خوڕی)، دەبینین (ئەوان) ناسنامەیان ئاشکرا نییە و ئەگەر بەدیدی سەردەمی چیرۆکەکە بڕوانینە دەمودووی کارەکتەرەکان، ئەوە ئەو (ئەوان)ـە دەبێ هەر بەمیللەت دابنێین، ئەو دوو دەنگەش کە جارێک ڕێزیان دەگرێت و جارێکی دی تێیان دەخوڕێت، گریمانەی دەنگێکی نەیاری بۆ دەکرێ و ڕەنگە دەنگی دادوەر، یان یاساوڵێک بێت، چونکە مێژووی میللەتەکەمان ئەوەی سەلماندووە کە هەمیشە نەیارەکانی بەزمانێکی زبر مامەڵەیان لەگەڵدا کردووە.

زمان و کۆتایی چیرۆکەکە

ئەگەر بە دەقی ئەو چیرۆکانەدا بچینەوە کە لەسەردەمی ڕوانگەدا نووسراون، دەبینین زمانی ئەو دەقانە تارادەیەکی زۆر لەیەکترەوە نزیکن، چونکە چیرۆکنووسان بەزۆری پەنایان دەبردە بەر هێماکاری و لەئەنجامدا دەقەکە بەکۆمەڵێ تەمومژ دادەپۆشرا، ئەمە لە ئاستی تاکەکەسیدا بەڕوونی پەیڕەو دەکرا، بۆیە دەبینین لە چیرۆکی وەرزی گرانەتادا شێوازی دەربڕین لەلای هەر دوو چیرۆکنووس، بەڕادەیەک پێکەوە جۆشیان خواردووە، ئەگەر مۆری چیرۆکنووسەکانی لێ داماڵرێ، ئەوە ئەستەمە شێوازی زمانەکەیان لەیەکتر جیابکرێتەوە، بەڵام بڵاوکەرەوەکانی (نێرگز) فۆنتی هەر پشکێک لەپشکی دوو چیرۆکنووسەکەی جیاکردووەتەوە، بەوەی پشکەکەی (لەتیف حامید)یان بەخەتێکی ڕەش نووسیوەو خستوویانەتە نێو کەوانەوە، ئەمەش جیاکردنەوەی ڕواڵەتی زمان و شێوازی هەردوو چیرۆکنووسەکەیە، نەک جیاوازی تەکنیکی.

با بۆ بەراورد کردن بڕوانینە کۆتایی پشکی هەر یەک لە چیرۆکنووسەکان، قادر حسێن کاتێ باسی کەسی سێیەم دەکات و بەم پەرەگرافە کۆتایی بە بەشەکەی خۆی دەهێنێت؛ (وێنەی هۆڵ و دادگای لەبەرچاو ون بوو، کە خۆی ڕاپسکان سەیری کرد دەوری گیراوە، دایکی و خوشکەکانی بەسەریا ئەگرین. تەکانی دایە خۆی، بەگورجی جێگاکەی بەجێ هێشت، دەنگیان لێ بەرز نەبووەوە، پەتاکە پیسی کردووە لێی... گوێتان لە وڕێنەکانی نەبوو؟!).

ئەگەر بەگوێرەی دوا ڕستە (پەتاکە پیسی کردووە لێی... گوێتان لە وڕێنەکانی نەبوو؟!) بێت، ئەوە شاکەسی چیرۆکەکە (ئەو) کۆتایی بەئەرکەکانی هاتووەو ئیدی بەوای پەتاکەیەوە چاوەڕوانی کردەیەکی دیکەی لێ ناکرێ تا بەشداری ڕەوتی ڕووداوەکانی دیکەی چیرۆکەکە بکات، ئەمە لە لایەک، لەلایەکی ترەوە بەپێی میتۆدی کۆتایی کراوە و کۆتایی داخراوەی چیرۆک، دەبینین لەکۆتایی کراوەدا چیرۆک ئەوەی بە بەرەوە دەمێنێت کە خوێنەر شتی دیکەی بخاتەسەر، کەچی لەکۆتایی داخراوەدا ڕووداوەکانی چیرۆکەکە کڵۆم دەکرێن و ئیدی ئەوەی بەبەرەوە نامێنێت هیچ ڕستەیەکی دیکەی بخرێتە سەر. بەپێی دوا ڕستەی چیرۆکنووسی یەکەم گریمانەی ئەوە دەکرێ کە شاکەسەکە (ئەو) لە پەتاکە بخەلەسێت و درێژە بەڕەوتی ڕووداوەکان بدات، ئاوهاش دەکرێ ئەم چیرۆکە بەکۆتایی کراوە بناسین، بۆیە پێم وایە دەتوانین گریمانەی ئەوە بکەین کە چیرۆکنووسی یەکەم بە ئەنقەست چیرۆکەکەی بەکراوەیی جێ هێشتووە تا بوار بۆ چیرۆکنووسی دووەم (لەتیف حامید) خۆش بکات بیرۆکەی خۆی تێکەڵی دنیاکەی ئەو بکات، بۆیە ئەوەی سەرنجی منی ڕاکێشا پشکەکەی لەتیف حامید پتر لە ڕوون کردنەوەیەک دەچێت، لێرەدا جارێکی دیکە جەخت لەسەر کۆتایی کراوەی ئەم چیرۆکە دەکەمەوە، چونکە چیرۆکنووسی دووەم هەر لە ڕێگەی گریمانەوە شاکەسی چیرۆکەکە (ئەو)ی لەدوای (نەخۆشی و وڕێنەکردن) بەرەو دۆخێکی تەندروست و وەئاگاهاتنەوە دەبات و هەر لە

زمانی (ئەو)ـەوە دەڵێت؛ (ئەوەی من دیم خەو نەبوو، بەڵکو دادگایەکی ڕاست و ڕەوان بوو). دەبینین شاکەسەکە بەجۆرێ وریا دەبێتەوە تا بڵێت؛ (گوێم لێ بگرن لەمەودوا بەدەوری ڕاستەقینەی خۆم هەڵئەسم بۆ ڕاستکردنەوەتان). دەبینین شاکەسی ئەم چیرۆکە نەک هەر لە نەخۆشی و پەتاکە ڕزگاری دەبێت، بەڵکو ڕۆڵی ڕابەرایەتی (ئەوان)یش دەبینێت، کەواتە چیرۆکنووسی دووەم (لەتیف حامید) شاکەسی چیرۆکەکە دەگۆڕێت و لەکەسێکی دەستەوسانەوە دەیکات بەکەسێکی کارا و پێشەنگ، کەواتە مەبەست لە کۆتایی کراوەی چیرۆک ئەگەر لای خوێنەرێکی ئاسایی هەر بەزارەکی هەندێ شتی تازە بخرێتە سەر چیرۆکێک، ئەوە لەتیف حامید بەکارەکی و بەنووسین بیرۆکەی تازەی خۆی بۆ چیرۆکی وەرزی گرانەتا زیاد کردووەو تێکەڵی دەقەکەی کردووە و بووە بەتەواوکەری بیرۆکەکانی چیرۆکنووسی یەکەم.

دوا هەڵوەستە

چیرۆکی وەرزی گرانەتا وەک پێشتر ئاماژەی پێ درا، چیرۆکێکی هێماییە و لەپشت وشە و دەربڕینەکانییەوە مەبەستی دیکە هەیە و ڕاستەوخۆ خۆی بۆ خوێنەر ئاشکرا ناکات، بەڵکو خوێنەر خۆی بەپێی دەقی هاوشێوەی سەردەمەکە، مەبەستی چیرۆکەکە لێک دەداتەوە، چونکە ئەو دەقانەی لەسەردەمی ڕوانگە نووسراون، زۆربەیان بە هێما و تەمومژ بارگاوین! ئەوەندە هەیە خوێنەر هەستی دەکرد کە میللەت غەدرلێکراوەو لەبەرانبەریشدا زۆردارێک هەیە، نابێت ئەوەش لەیاد بکرێ کۆدەنگییەک لەسەر ئەو وشانە هەبوو کە بەباڵای میللەتی ستەمدیدە دا دەبڕا، هاوکاتیش کۆمەڵێ وشە بۆ داگیرکار و زۆردار بەکار دەهێنرا. ئیدی ئەو کۆدەنگییە لەنێو نووسەراندا فەرهەنگێکی هاوبەشی دروست کردبوو. هەر بۆ نموونە وشەی گیڤارا و کاسترۆ بۆ کەسی شۆڕشگێڕ بەکار دەهێنرا، بۆ زۆرداریش ئەهریمەن و زوحاک و هێزی تاریکی بەکار دەهێنرا. خۆ ئەگەر بەچاوی سەردەمی ڕوانگەوە بڕوانینە چیرۆکی وەرزی گرانەتا، ئەوە هەر لە هەناوی چیرۆکەکەوە ڕووبەڕووی چەندان وشە و دەربڕینی تازە دەبینەوە کە لەوەوبەر بەکارنەدەهێنران، وەک (شارێکی نەناسراو، کۆمەڵەخەڵکێک لەنێو چواردیوارێکدا، خەڵکەکە وەک مێگەلێکی بێ شوان ڕەوینەوە، زرمەی پۆستاڵ، هۆڵی دادگا، لافیتەکانی دادگا، ئەم هۆڵە هەیە، خۆم هەم، بڕیار، تاوانباریی، پاداشت، چاکە، خراپە، کڕنۆش بردن، سەرۆکی یاساوڵەکان، هەموویان درۆیەکی گەورەن)

ئەگەر بەدیقەتەوە بڕوانینە وشە و دەربڕینەکان، ئەوە دەگەینە ئەم ئەنجامە: شاکەسی ئەم چیرۆکە لەکاتێکدا باسی شارێکی نەناسراو و کۆمەڵە خەڵکێک لەنێو چواردیوارێک دەکات، ئینجا ئەگەر وشە و دەربڕینەکان بۆ دۆخی ئەزەلی کورد وەربگێڕین، ئەوە شارە نەناسراوەکە دەبێتە (کوردستان) و دادگاکەش دەبێتە (سزای کوردبوون) و لافیتەکانی دادگاکەش هاوکات بانگەشەی قڕکردن، چونکە بەردەوام (خەڵکەکە وەک مێگەلێکی بێ شوان) بەگورگان خواردوو چوون، کەواتە مادام (ئەم هۆڵە هەیە، خۆم هەم) ئیدی کۆمەڵکوژی و قڕکردن لەگوینە لە هەر سەردەمێکدا دووبارە ببێتەوە.

پێم وایە هەر دوو چیرۆکنووس ئەزموونی ڕەشبگیری و قڕکردنی میللەتی کوردیان لە دەیەی شەستەکان کردووەتە هەوێنی ئەم چیرۆکە، خۆ ئەگەر چیرۆکەکەش بەخەونێکی (ئەو)ی شاکەسی چیرۆکەکە دابنێین، ئەوە دەبێتە پێشبینییەک بۆ کارەساتەکانی هەردوو دەیەی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابوردوو، بەم ئاوهایە وشە و دەربڕینەکان لە (درۆیەکی گەورە)دا چڕدەبێتەوە و لەتیف هەڵمەتی شاعیر واتەنی (گەر پشیلە پۆلیس بێت هەموو مشکێک تاوانبارە).

دەبینین دوا هەڵوێستی شاکەسی چیرۆکەکە (ئەو) لای چیرۆکنووسی دووەم (لەتیف حامید) بەم دەربڕینە کۆتایی دێت: (گوێم لێ بگرن لەمەودوا بەدەوری خۆم هەڵئەسم بۆ ڕاست کردنەوەتان) و گەیشتن بەو ئەنجامەی تاقە ڕێگەی ڕزگاربوون و چارەسەر تەنیا هۆشیاربوونەوەیە.

تێبینی:

ئەم چیرۆکە لە چەپکی دووەمی گۆڤاری نێرگز بڵاوکراوەتەوە، کەرکووک، ١٩٨٥.